

4.7. ДЕРЖАВНА МОВА У СФЕРІ КНИГОВИДАННЯ ТА КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Законодавче регулювання застосування державної мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження

У сфері книговидання та книгорозповсюдження нормами Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (стаття 26) передбачено, що видавець, внесений до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, зобов'язаний видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань.

Ця вимога не поширюється на видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Частка книжкових видань державною мовою у загальній кількості назв книжкових видань, наявних у продажу в кожній книгарні або іншому закладі, що здійснює книгорозповсюдження, має становити не менше 50 відсотків.

Словники, підручники та розмовники, однією з мов яких є державна, і книжкові видання з ідентичними за змістом текстами двома і більше мовами, однією з яких є державна, вважаються книжковими виданнями державною мовою.

Положення абзацу першого цієї частини не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково офіційними мовами Європейського Союзу, державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов, а також спеціалізовані книгарні, створені для реалізації прав корінних народів, національних меншин України відповідно до закону.

Відповідно до підпункту 1 пункту 7 розділу прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" з 16 липня 2022 року набули чинності зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення. З цього моменту Уповноважений із захисту державної мови отримав право притягнути до адміністративної відповідальності за порушення вимог застосування державної мови у сфері книговидання. Ці порушення тягнуть за собою накладення штрафу від 3 400 грн. до 5 100 грн. або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

Стан книговидання в умовах повномасштабного вторгнення

За даними Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2022 році українською мовою видано 7968 назв книг (у 2021 році – 16206) і брошур загальним тиражем 10503,8 тис. примірників (у 2021 році – 39925,7 тис.), що становить 82,2% загальної кількості назв (у попередньому році – 77%) і 91% загального тиражу (показник попереднього року становив 89%)⁸². Крім книг до загальної статистики також входять брошури, методичні та навчальні матеріали, інша друкована продукція.

З огляду на відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції повномасштабна військова агресія проти України завдала відчутного удару по видавничій галузі України. Книговидавничий сектор після 24 лютого 2022 року на певний період просто завмер, потім почав поступово оговтуватися. Проте досягнути минулорічних показників він так і не зміг. Порівняно з попереднім роком кількість виданих одиниць книг українською мовою скоротилася вдвічі. Загальний тираж зменшився в чотири рази.

З метою захисту культурного простору країни та підтримки книжкового сектору в умовах повномасштабного вторгнення Верховною Радою у червні 2022 року було ухвалено Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження", що містить чіткі механізми забезпечення зростання мережі книгарень, накладів та асортименту книг, стимулювання читання книг українською мовою, а також значного зменшення руйнівного впливу держави-агресора на український книжковий ринок.

Нововведення передбачають низку позитивних ініціатив, що мають сприяти відновленню та розвитку українського книжкового ринку. Зокрема, задля збереження наявних та відкриття нових книгарень у вказаному вище Законі передбачено надання державної субсидії на відшкодування видатків на оренду приміщень. Книгарні повинні відповідати низці вимог, зокрема вони повинні виставляти на продаж книжки лише українською мовою та/або мовами ЄС чи корінних народів України. Розмір субсидії залежатиме від рівня продажу книжок. Також з 2023 року на кожну дитину при народженні та при досягненні 14-річного віку передбачено надання державою сертифікатів (сума відповідає третині прожиткового мінімуму), що можуть бути витрачені на купівлю українськомовних книг українських видавництв. Нововведення мали запрацювати вже у 2023 році.

Також Верховна Рада України ухвалила законопроект № 7459 "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-

⁸² Відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції. URL: <http://www.ukrbook.net/>.

агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". Як зазначається в пояснювальній записці, "ключовими цілями законопроекту є заборона імпорту видавничої продукції з держави-агресора – Російської Федерації, тимчасово окупованих нею територій України та з Республіки Білорусь, посилення законодавчих обмежень щодо ввезення і розповсюдження видавничої продукції антиукраїнського змісту, недопущення руйнівного впливу Росії на український книжковий ринок зсередини"⁸³.

Положення ухваленого законопроекту не тільки встановлюють заборону на ввезення книг, а й скасовують раніше видані дозволи на ввезення і розповсюдження продукції з Російської Федерації, тимчасово окупованих нею територій України та з Республіки Білорусь.

Також для видань мовою держави-агресора, що ввозяться з інших країн, має бути запроваджений дозвільний порядок ввезення, який до цього часу діяв для видань, що ввозяться з Російської Федерації. Метою дозвільної процедури є контроль відповідності цих видань вимогам законодавства України, і перш за все перевіряти їх змісту на наявність антиукраїнської пропаганди.

Також законопроектом забороняється випуск, ввезення, розповсюдження в Україні книжкових видань, що містять твори авторів – громадян Російської Федерації, крім тих, що видані в Україні до 1 січня 2023 року.

Згідно з положеннями законопроекту з 1 січня 2023 року книги повинні були б видаватися і розповсюджуватися українською мовою, мовами корінних народів України і офіційними мовами Європейського Союзу. Разом з тим, книги іншими мовами могли б видаватися і розповсюджуватися, якщо вони видані мовою оригіналу. Видання перекладної літератури передбачалося здійснювати в перекладах на українську мову або будь-яку офіційну мову Європейського Союзу чи мову корінного народу України⁸⁴.

Зауважимо, що 19.06.2022 зазначений законопроект був ухвалений Верховною Радою України, проте станом на квітень 2023 року Президентом України не підписаний.

Обидва ухвалені законопроекти мають значний потенціал для того, щоб стати потужними інструментами стимулювання та розвитку українського книжкового ринку та сфери в цілому, яка є важливим чинником гуманітарного розвитку та національної безпеки. Передбачені ними новели могли би не лише підтримати видавничу справу, а й бути імпульсом до розвитку культури

⁸³ Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". - URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345576>.

⁸⁴ Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України". - URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345576>.

читання книг українською мовою громадянами України. Проте через зазначені причини положення цих актів не були реалізовані. Один не був підписаний Президентом а відтак не набув чинності, інших – через відсутність фінансування (при складанні бюджету України на 2023 рік в умовах воєнного стану кошти для виконання норм Закону не були передбачені).

Аналіз звернень та державний контроль за застосуванням державної мови у сфері книговидання

Впродовж 2022 року до Уповноваженого із захисту державної мови надійшло 12 звернень громадян стосовно недотримання вимог Закону у сфері книговидання та книгорозповсюдження. Повідомлення стосувалися переважно недотримання вимог щодо частки видань державною мовою у місцях розповсюдження та виконання недержавною мовою інтернет-представництв. Також надходили звернення, які стосувалися книжкових інтернет-магазинів. За результатами перевірки одного з таких магазинів було встановлено як відсутність версії українською мовою інтернет-представництва суб'єкта господарювання, так і недотримання ним вимог Закону щодо частки книжок українською мовою, що розповсюджувалися через вебсайт (кількість книг українською мовою становила лише 14%). Уповноваженим був скерований лист щодо чинних норм мовного законодавства та з вимогою усунути порушення. Вебсайт, що функціонував з порушенням вимог закону, припинив свою роботу.

На початку 2023 року на адресу Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови надійшов лист Державного комітету телебачення і радіомовлення України, у якому було наведено перелік видавців, внесених до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, які, за інформацією Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", у 2022 році видали державною мовою менше ніж 50 відсотків усіх виданих ними назв книжкових видань. Також відсутня інформація про те, що продукція зазначених видавців видана кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України. Це вказує на можливе порушення видавцями вимог частини першої статті 26 Закону.

У зв'язку з цим Уповноваженим розпочато здійснення заходів державного контролю за дотриманням вимог законодавства про державну мову такими суб'єктами господарювання: ТОВ "Рекламно-Поліграфічна Фірма "Азбука"; ПП "АА Тандем"; ТОВ "Видавничий дім "АДЕФ-Україна"; ТОВ "Вістка"; ТОВ "ВМВ"; ТОВ "Іздательській центр"; ТОВ "Книгоноша"; ТОВ "Мультиметод"; ДП "НВП" Видавництво" Наукова Думка" НАН України"; ТОВ "Видавництво

"Софія"; Українська спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів); ТОВ "Видавництво "Саміт-Книга"; ТОВ "Типографія "Україна"; ФОП Євтушенко Віталій Петрович; ФОП Гудим Ірина Олександрівна.

Станом на кінець квітня встановлено порушення вимог частини першої статті 26 Закону з боку ТОВ "Книгоноша", яким у 2022 році було видано 5 назв книжкових видань недержавною мовою і лише 1 назву книжкового видання державною мовою. У наданих суб'єктом господарювання поясненнях зазначено, що видавництвом в 2022 році було заплановано видання 20 найменувань, 15 з яких – державною мовою. Проте через вимушену зупинку роботи видавництва, що пов'язана як з мобілізацією, так і з від'їздом з країни співробітників, підготовка запланованих видань до друку не була закінчена. Оскільки збереження придбаного раніше паперу було неможливим, видавництво здійснило друк матеріалу, який був готовий, що призвело до порушення вимог Закону. За результатами державного контролю складено Акт про порушення.

Стосовно інших видавців заходи державного контролю наразі тривають.

Зауважимо, що під час заходів державного контролю були виявлені певні розбіжності між інформацією, яка була надана Державною науковою установою "Книжкова палата України імені Івана Федорова", та даними, отриманими у звітах від видавців. Зазначені обставини потребують додаткового вивчення та уточнення кількості виданих видань, однак зрозуміло, що є необхідною краща координація між Держкомтелерадіо та Книжковою палатою для перевірки дотримання законодавства у цій сфері, а також для забезпечення чіткого виконання видавцями норм щодо своєчасного подання звітності та примірників усіх видань до Книжкової палати.

Таким чином, у зв'язку з повномасштабним вторгненням сфера книговидання та книгорозповсюдження у 2022 році зазнала значних потрясінь, про що, серед іншого, свідчать відомості бібліографічного реєстру книжкової продукції. На підтримку книжкової галузі Верховною Радою України були ухвалені відповідні закони зокрема щодо заходів сприяння розбудові мережі українських книгарень, забезпечення українців додатковими можливостями стосовно придбання українських книг, а також спрямовані на заборону ввезення і розповсюдження книжкової продукції з країни-агресора, законодавче закріплення вимоги видавати і розповсюджувати книги українською мовою, мовами корінних народів України і офіційними мовами Європейського Союзу. Реалізація цих норм у 2023 році передбачала беззаперечний позитивний вплив не лише на процес відновлення галузі, а й на більше застосування державної

мови у сфері книговидання та книгорозповсюдження, підвищення рівня володіння українською мовою серед громадян.

На жаль, станом на квітень 2023 року передбачені в цих законодавчих актах інструменти не були реалізовані: в одному випадку – через відсутність фінансування, в іншому – через те, що ухвалений законопроект не був підписаний Президентом України. Зауважимо, що підтримка з боку виконавчої влади сфери українського книговидання і книгорозповсюдження, а також увага до питання її захисту від руйнівних наслідків війни можуть позитивно вплинути як на процес утвердження і поширення української мови, так і на зміцнення національної безпеки.